

Ілона ЧЕРНЕЦЬ

аспірантка, Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна,

ilonkashandruk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2079-1092

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Вступ. Функціонування регіонального фіскального простору зумовлено необхідністю прийняття управлінських рішень щодо формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні та модернізації економіки регіонів, здійснення структурних реформ соціальної сфери, формування стратегічних цілей розвитку регіонів. В Україні податкові надходження мають домінуюче значення у забезпеченні наповнення дохідної частини як державного бюджету, так і місцевих бюджетів, оскільки за їх рахунок формується дві третини доходів. Проблеми, що стоять перед державою в умовах обмеженості фінансових ресурсів, вимагають пошуку резервів і можливостей вивільнення задіяних грошових коштів та забезпечення фінансування пріоритетних напрямів.

Мета – теоретично обґрунтувати сутність та визначити особливості формування регіонального фіскального простору України.

Результати. Визначено, що функціонування регіонального фіскального простору є важливою основою для забезпечення гнучкості фіскальної політики. Ефективне функціонування фіскального простору для економічного розвитку України має одне з вирішальних значень, адже охоплює всі інструменти фіскальної політики.

Висновки. Фіскальний простір – це фінансові відносини, що виникають в результаті взаємодії фізичних, юридичних осіб та їх груп з державою або державними інституціями з приводу розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на державному рівні щодо управління доходами, видатками і борговими зобов'язаннями держави. Фіскальний простір регіону – це середовище взаємодії між економічними суб'єктами та органами місцевого самоврядування стосовно розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів регіону.

Ключові слова: податки, регіон, держава, фіскальний простір, фіскальний простір регіону.

Бібл.: 16.

Ilona CHERNETS

postgraduate student, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,
ilonkashandruk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2079-1092

THEORETICAL AND ORGANIZATIONAL FUNDAMENTALS OF THE FUNCTIONING OF THE REGIONAL FISCAL SPACE

Introduction. *The functioning of the regional fiscal space is conditioned by the need to make management decisions regarding the formation of budgetary resources at the local level and the modernization of the regional economy, the implementation of structural reforms in the social sphere, and the formation of strategic goals for the development of regions. In Ukraine, tax revenues are of dominant importance in ensuring the filling of the revenue part of both the state budget and local budgets, since two-thirds of their revenues are formed due to them. The problems facing the state in conditions of limited financial resources, in order to ensure activities and stimulate the economic development of the regions, require the search for reserves and opportunities to release the funds involved and ensure financing of priority areas.*

The purpose of the article is to theoretically substantiate the essence and to definite the features of the regional fiscal space formation of Ukraine.

Results. *As a result of the study, it is substantiated that the functioning of the regional fiscal space is an important basis for ensuring the flexibility of the fiscal policy. The effective functioning of the fiscal space for the economic development of Ukraine has one of the decisive values, because it covers all instruments of fiscal policy, the budget, development of economic development programs, investment of the economy, support of the social sphere.*

Conclusions. *Summarizing the views of scientists regarding the interpretation of the economic essence of the definition of "fiscal space", we believe that fiscal space is financial relations that arise as a result of the interactions of individuals, legal entities and their groups with the state or state institutions regarding the distribution, redistribution and use of financial resources at the state level regarding the management of revenues, expenditures and debt obligations of the state.*

Keywords: taxes, region, state, fiscal space, fiscal space of the region.

JEL Classification: H32, H39, H40.

Постановка проблеми. Перспективи сталого розвитку регіонів України є пріоритетною метою подальшого суспільного розвитку, на досягнення якого спрямовано низку реалізованих у країні реформ, найбільш ефективною з яких вважається децентралізація. Однак диференціація соціально-економічного розвитку регіонів, гостра нестача фінансових ресурсів у органів місцевої влади, значна централізація бюджетних коштів і управлінських рішень можуть мати

обмежуючий вплив на досягнення намічених цілей та актуалізують проблему щодо залучення місцевих фінансових ресурсів та їх ефективного використання, розкривають необхідність використання податкового інструментарію як сукупності саме фіскальних важелів впливу на фінансове забезпечення розвитку регіону.

Регіональний розвиток, як просторова система, обумовлений диференціацією важливих суспільних потреб і вимагає

ефективної мобілізації фінансових ресурсів, здійснення оптимальних бюджетних видатків, державних запозичень у межах бюджетних обмежень, що дає змогу суттєво впливати на процеси формування та виникнення коливань фіскального простору. Досліджуючи природу фіску (“фіск” у Стародавньому Римі це – імператорська скарбниця), слід зазначити, що фіскальний простір визначає обсяг бюджетних можливостей урядовців через процес ефективного акумулювання фінансових ресурсів та здійснення видатків впливати на важливі соціально-економічні процеси.

Останні економічні та політичні тенденції в Україні разом з фінансовими викликами висунули на передній план проблему функціонування фіскального простору регіону. Економічні та фінансові проблеми, з якими стикається країна на шляху економічного розвитку, потребують дослідження та прийняття відповідних рішень. Реалізація реформ, зниження розміру податків на фонд заробітної плати, ефективна модернізація установ державного сектору і поліпшення інвестиційного клімату потребують вагомого фінансування. Також потрібні значні продуктивні інвестиції в інфраструктуру та людський капітал для досягнення рівня розвитку, який відповідає прагненням щодо вступу країни в Європейський Союз. Та оскільки податковий тягар і без того вже достатньо відчутний, фінансування ефективних реформ за рахунок його подальшого збільшення буде не найкращим вирішенням питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомими здобутками в окресленій проблематиці є праці зарубіжних вчених: Д. Армі, Р. Барро, А. Брехта, В. Танзі, Д. Ландау, В. Нісканена, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, П. Хеллера [1-9] та вітчизняних науковців: Т. Затонацької, А. Крисоватого, Є. Кузькіна, В. Павлова, Н. Павліхи, О. Сидорович, О. Ткаченка [10–14].

Однак у визначенні сутності необхідно враховувати не лише елементи фіскального простору, а його вплив на макросоціальне економічне становище країни, умови життя громадян та всебічний суспільний розвиток. Тому питання фіскального простору потребують детального вивчення, що актуалізує дослідження у цьому напрямку. Вирішення завдань із забезпечення зростання податкових надходжень і розширення фіскального простору необхідне для оцінки податкового потенціалу регіонів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності та визначення особливостей формування регіонального фіскального простору України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія підтверджує, що внаслідок відсутності збалансованого територіального розвитку припиняли своє існування цілі імперії та держави, змінювалися державні устрої. Враховуючи також, що Україна визначила стратегічним вектором своєї зовнішньоекономічної політики інтеграцію до євроатлантичних структур, де розвиток регіональної політики є особливо значимим, актуальність дослідження політики регіонального розвитку набуває особливої важливості.

Окремі вітчизняні науковці дають різноманітні трактування поняттю “регіон”, зокрема в популярній українській економічній енциклопедії “регіон” (від лат. *regionis* – область, округ) розглядають як територію країни зі специфічними природно-кліматичними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, розвиток якої відбувається на основі законів національної економіки і регіональних, у результаті чого формуються регіональні економічні відносини.

Узагальнюючи численні теоретичні напрацювання та використовуючи системний

підхід, вважаємо, що під регіоном варто розуміти адміністративно та територіально визначену частину країни, для якої характерні економіко-географічне розташування, виробнича, соціально-культурна спеціалізація, природні та трудові ресурси, система внутрішньодержавних і зовнішніх зв'язків. Згідно із Законом “Про засади державної регіональної політики” регіонами визнаються в Україні Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь [15].

Однак нові умови функціонування фіскального простору, визначені децентралізацією та перерозподілом податкових надходжень між рівнями влади, доводять необхідність здійснення оцінки, а також постійного моніторингу щодо податкового потенціалу регіонів України задля виявлення проблем і обґрунтування можливих шляхів їх вирішення.

Перш ніж розкрити суть поняття “фіскальний простір”, з'ясуємо зміст понять “простір” і “час”. Простір – це така форма буття матерії, що характеризує її структурність, протяжність, співіснування та взаємодію елементів в усіх матеріальних системах. Поняття простору пов'язано із структурністю матерії, а саме її здатністю ділитися на частини. Можливість виокремити у будь-якому об'єкті ці складові частини дає змогу також говорити про їх взаємне розташування, взаємну координацію, а саме – про простір.

Визначення простору має нерозривний зв'язок його з матеріальними об'єктами, оскільки він визначається як властивість цих об'єктів. Особливістю простору як філософської категорії є його тримірність, бо такі виміри мають матеріальні об'єкти. Простір і час нерозривно пов'язані між собою, що виявляється у русі і розвитку матерії. Прагнення глибоко пізнати суть простору і часу пронизує усю матеріальну і духовну культуру людства.

Економічний простір – це складна, динамічна система реально існуючих економічних відносин, які постійно розвиваються, забезпечуючи економічну доцільність сукупності господарських структур, це також окреслені в територіальному вимірі потоки всіх наявних ресурсів розвитку (виробничих, трудових, фінансових, інформаційних), канали їх руху та локальні центри управління цими потоками. Він є територіальною основою для функціонування економічних процесів і характеризується фінансовою і ціновою, податковою і бюджетною, ринковою інфраструктурою, соціальною політикою.

Основними ознаками і параметрами економічного простору є: особливості та специфіка розміщення (концентрація, диференціація, розподіл господарської діяльності, показники рівномірності та територіальної рівноваги); щільність (чисельність населення, валовий продукт, природні ресурси, основний капітал на одиницю площі простору); взаємозв'язок (інтенсивність економічних зв'язків між елементами простору; мобільність капіталу, людей, товарів, послуг, транспортні мережі тощо).

Для того, щоб підійти до розкриття суті фіскального простору вітчизняними науковцями та сформулювати власне тлумачення, розкриємо фіскальний простір через трактування економічної суті податків як основної його складової. В економічних працях категорія “податки” розглядається головним чином у двох напрямках, які мають як деякі спільні, так і відмінні риси.

Науковці, які дотримуються одного напрямку, розуміють під податками певні обов'язкові платежі, чітко регламентовані законодавством. Так, Д. Армі розглядає податки як обов'язкові, безоплатні внески до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, що здійснюються юридичними і фізичними особами, у визна-

чених розмірах, порядку та умовах, встановлених законодавством [1].

Р. Барро і К. Сала-і-Мартіна визначають податки як обов'язкові платежі, що стягує держава відповідно до податкового законодавства з юридичних і фізичних осіб на основі обов'язковості, безоплатності, безповоротності до бюджету та державних цільових фондів для фінансування потреб держави [2].

Друга група науковців схильна розглядати податки як "гаранта" виконання державою своїх функцій. Для прикладу, А. Брехт з цього приводу зазначає, що податок – це обов'язковий, індивідуально безеквівалентний, регулярний і законодавчо встановлений державою грошовий внесок, які сплачують особи, визнані його платниками, для фінансового забезпечення діяльності держави щодо виконання нею відповідних функцій [3].

Підсумовуючи висловлені правниками й економістами визначення податків, можна вважати, що вони є інструментом виконання державою своїх функцій, а правовий зміст податків проявляється через систему правових норм, які у відповідній формі закріплюють обов'язок платників податків здійснювати обов'язкові платежі до бюджету.

За визначенням В. Танзі, фіскальний простір – це резерв бюджету уряду, який можна буде використати для виконання визначених ним цілей без впливу на фінансові позиції і стабільність економіки [4]. Ідея полягає в тому, що якщо виникає потреба спрямування додаткових фінансових ресурсів на видатки уряду, для цього необхідно сформулювати фіскальний простір. Створити його можливо шляхом збільшення податкового тягаря, отримання зовнішніх гарантів, скорочення видатків, взяття коштів в борг. Зауважимо, що здійснювати це потрібно ефективно, продумано, без негативного впливу на макроекономічний стан країни.

Д. Ландау визначає фіскальний простір як обсяг фінансування, яке потенційно можливе для держави як результат конкретних дій із реалізації політики, що посилює мобілізацію ресурсів, а також реформ, необхідних для підтримання та посилення ефективності управління цим процесом, покращення умов їх реалізації з боку інституційної та економічної складової, задля досягнення визначеної сукупності цілей розвитку [5].

В. Нісканен пише, що фіскальний простір – це різниця між фактичним рівнем державного боргу щодо ВВП та його граничним значенням, порушення якого призведе до дефолту країни [6].

П. Самуельсон визначає фіскальний простір як "здатність фінансування бюджетного дефіциту за умови відсутності виникнення негативних ефектів у вигляді зниження ділової активності приватного сектору економіки, різкого збільшення вартості фінансування і фіскальної стійкості" [7].

Дж. Стігліц розкриває фіскальний простір як "простір маневру в бюджеті держави, що дає змогу зрівноважити пропозицію бюджетних ресурсів з потребами без значного зростання ризику порушення стійкості його фінансового стану або стабільності економіки" [8].

Питання щодо формування фіскального простору на регіональному рівні та визначення податкового потенціалу регіонів як його складової частини останнім часом стає все актуальнішим. У своїх дослідженнях, визначаючи сутність фіскального простору та його взаємозв'язок із фінансовою стійкістю, П. Хеллер розглядає його як наявність бюджетних можливостей уряду забезпечити ресурси для досягнення бажаних цілей, не завдаючи шкоди стійкості урядовій фінансовій позиції [9].

Вітчизняні науковці А. Крисоватий та О. Сидорович розглядають фіскальний про-

стір: як “середовище реалізації фінансових відносин, що наявні внаслідок специфічних взаємодій індивідів та їх груп з державою або державними інституціями з приводу розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів у локальному, національному, міждержавному та глобальному вимірах щодо управління доходами, видатками і борговими зобов'язаннями держави у певному циклі економічного розвитку” [10].

Значення фіскального простору у забезпеченні розвитку регіону розкриті у працях В. Павлова, Н. Павліхи [11; 12]. Досліджуючи проблематику визначення фіскального простору різними науковцями Т. Затонацька і О. Ткаченко [13] виокремлюють чотири підходи щодо наукового бачення його сутності: цільовий, кількісний, ресурсний, витратний та результатний. У своїх дослідженнях Є. Кузькін [14], розглядаючи фіскальний простір місцевого самоврядування, ключовими елементами називає податковий потенціал, бюджетний потенціал і бюджетну ємність.

Узагальнюючи погляди вчених щодо трактування економічної сутності поняття “фіскальний простір”, вважаємо, що фіскальний простір – це фінансові відносини, які виникають в результаті взаємодії фізичних, юридичних осіб та їх груп з державою або державними інституціями з приводу розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на державному рівні щодо управління доходами, видатками і борговими зобов'язаннями держави.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на наявне розмаїття підходів щодо встановлення економічної сутності та закономірностей розбудови фіскального простору, окремі теоретичні та практичні аспекти вивчення цього питання не знайшли достатнього відображення в сучасних дослідженнях. Зокрема, в переважній більшості наукових робіт, присвячених цьому питанню, проблематика

щодо утворення фіскального простору розглядається тільки на макроекономічному рівні, водночас регіональний вимір цього явища залишається недостатньо вивченим і потребує додаткової уваги.

Ми вважаємо, що фіскальний простір регіону – це середовище взаємодії між економічними суб'єктами та органами місцевого самоврядування стосовно розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів регіону. Важливу роль у формуванні фіскального простору регіону відіграє податковий потенціал, який реалізується через податкове законодавство, фіскальні органи та платників податків із метою максимізації наповнення бюджетів фінансовими ресурсами та стимулювання процесів розвитку держави і її регіонів. Варто зазначити, що низький рівень податкової культури в регіонах України обумовлює потребу його підвищення та водночас запровадження якісного податкового контролю за дотриманням норм податкового законодавства, що сприятиме зміцненню фіскального простору.

Попри те, що фіскальний простір не має прямого стосунку до циклічності економічного розвитку та пов'язаної з ним регуляторної функції фіскальної політики, він найтісніше пов'язаний з фіскальною функцією держави, яка формує резервну спроможність щодо залучення додаткових фінансових ресурсів для виконання конкретних завдань. Таке трактування фіскального простору характеризується своєю вузькістю, що цілком задовольняло період “великої модернізації” ділового циклу в розвинутих країнах. Доцільність створення такого резерву для розвинутих країн обґрунтовувалася необхідністю фінансування нових державних інвестицій, переважно пов'язаних з технологічним розвитком та новими викликами тисячоліття, головним чином зумовленими зміною клімату. По-перше, джерелом поповнення ресурсів

розглядалися лише запозичення, а основним параметром, що обмежує можливості держав отримати ресурси для фінансування інфраструктурних проектів, вважався бюджетний дефіцит.

Подальший розвиток практики оцінки та формування фіскального простору значно розширив уявлення як про джерела та чинники формування ресурсного потенціалу, так і про часовий горизонт розгляду економічних наслідків додаткового фінансування для державних фінансів та макроекономічної стабільності країни. Так, Світовим банком було підготовлено звіт щодо фіскальної політики, який містить такі положення, що стосуються формування “фіскального простору”:

- у контексті стратегії розвитку фіскальна політика має розглядатися як з позиції інструментів макроекономічної стабілізації, так і інструментів досягнення економічного зростання та подолання бідності, що особливо є актуальним для країн, які розвиваються, і з низькими доходами;
- фіскальна політика має концентруватися на трансмісійних каналах, через які вона може впливати на довгострокове економічне зростання;
- формування фіскального простору дасть змогу здійснювати додаткові державні витрати, важливі з точки зору економічного зростання без порушення при цьому платоспроможності з позиції обслуговування боргів країни. Фіскальний простір у політиці зростання є найважливішою складовою “макроекономічного простору”;
- створення фіскального простору можливе не тільки на основі формування потенціалу залучення боргового капіталу, а й таких, як збільшення ефективності державних витрат та оподаткування, підвищення спроможності залучення фінансової допомоги та грантів;

- у формуванні фіскального простору важливими є специфічні фактори та вихідні умови кожної країни, що визначають пріоритетність концентрації на тих чи інших напрямках формування потенціалу;
- необхідне виявлення джерел додаткових ресурсів (вихід на зовнішні ринки капіталу, залучення фінансової допомоги, збільшення ефективності витрат або виявлення резервів доходів держави) [16].

Це пов'язано з тим, що дослідження фіскальних можливостей держави щодо збільшення витрат лише з фіскальної точки зору є обмеженим і має бути доповнене регуляторною функцією бюджетної політики. Таким чином, очевидно, що потреба у фіскальному просторі та його величина відрізняються залежно від стадії економічного циклу. Його розмір напередодні кризи, тяжкість шоку й ефективність антикризових заходів і стабілізаційної політики визначають тривалість і масштаби рецесії та необхідність проведення політики фіскальної консолідації (стратегії скорочення бюджетного дефіциту та боргового навантаження на економіку). Ця політика передбачає дискреційне відновлення фіскального простору. Вона є найбільш складною і болючою в періоди рецесії.

Рівень виконання бюджетів громад є одним із показників ефективності роботи фіскального простору регіону, здатності виконувати свої функції в умовах воєнного часу. У перші місяці війни глибина бюджетних проблем як на рівні держави, так і у територіальних громадах значно збільшилася, порівняно з мирним часом. Найважливішими стали питання фінансового забезпечення оборони і безпеки країни, підтримка формувань територіальної оборони, соціальний захист громадян, допомога сім'ям військовослужбовців і внутрішньо переміщеним особам, виконання запланованих заходів щодо утримання бюджетної сфери та фінансування першочергових місцевих програм.

Для вирішення сучасних проблем вкрай необхідне зміцнення фіскального простору регіонів і країни загалом.

Висновки. Розширення фіскального простору необхідне насамперед тоді, коли надходжень до бюджету вистачає лише для покриття поточних видатків на рівні потреб “виживання”, а уряд стикається зі значними труднощами щодо фінансування бюджетного дефіциту й не має ресурсів для інвестування в проекти розвитку. Обмеженість обсягів внутрішнього попиту, нерозвиненість фінансових ринків спонукають до розширення фіскального простору за рахунок зовнішніх запозичень, які використовують переважно для фінансування дефіциту бюджету, зумовленого видатками споживання, а не видатками розвитку. Це призводить до зростання зовнішнього державного боргу, витрат на його обслуговування, при тому, що фіскальне напруження в наступному бюджетному періоді не зменшується, а зростає. Відповідно, посилюються ризики нестійкого фінансового стану, інфляційних сплесків, не здатності уряду обслуговувати борги, зростає ймовірність дефолту.

За цих обставин передумовою розширення фіскального простору є забезпечення керованості процесів макроекономічної стабілізації з боку уряду, досягнення низки конкретних успіхів щодо реалізації чітко визначених і зрозумілих населенню цілей економічної політики, відновлення внутрішньої та зовнішньої довіри до урядової програми дій. Отже, постановка проблеми розширення фіскального простору свідчить, як правило, про усвідомлення необхідності проведення достатньо активної фіскальної політики. При цьому дотримання умов фіскальної стійкості в середньо- та довгостроковому періодах має важливе значення.

Проблема фіскального простору набуває зовсім іншого контексту за умов, коли уряд формує цілі фіскальної політики у

сприятливому макроекономічному й інституційному середовищі, проводить ефективну фіскальну політику в короткостроковому періоді. Стає актуальним створення фіскального простору для збільшення тих бюджетних видатків, що сприяють факторам довгострокового економічного зростання (якість людського капіталу, наука, технології, інновації), балансу соціальної справедливості відносно теперішнього й майбутнього поколінь (створення суверенних фондів національного добробуту, фондів пенсійного та соціального страхування, структурних реформ, регіонального вирівнювання тощо).

Потенційний податковий потенціал є важливим елементом фіскального простору регіону, який характеризує максимально можливий обсяг потенційних ресурсів регіону, що можуть бути мобілізовані до місцевого бюджету та використані для забезпечення сталого розвитку регіону. Групування регіонів за рівнем податкового потенціалу створює ефективну систему оцінки реального податкового потенціалу регіону.

Основними напрямками посилення ефективності реалізації податкового потенціалу регіонів має стати формування сприятливого податкового середовища, підвищення податкової культури, запровадження ефективного податкового контролю, лібералізація податкової системи та встановлення оптимального податкового навантаження. Вирішення цих проблем сприятиме підвищенню прибутковості бізнесу в регіоні та стимулюватиме економічне і соціальне зростання, що зумовить розширення податкової бази регіону, а отже, і його фіскального простору.

На сьогодні фіскальна реформа стала найбільш нагальним пріоритетом. Проблеми, що виникають із функціонуванням регіонального фіскального простору, недостатні державні капіталовкладення пе-

решкоджують відновленню і можливостям щодо створення нових робочих місць. Тож, забезпечення сталого зростання вимагає створення сприятливого інвестиційного клімату, а також здійснення глибоких реформ фіскального і державного секторів.

Таким чином, у результаті правильного вибору та своєчасного застосування інструментарію державної фіскальної політики, регіональний фіскальний простір має забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів і створити позитивний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства, а саме: створення нових робочих місць, стимулювання ділової активності, залучення інвестицій, зменшення інфляційних очікувань.

Список використаних джерел

1. Armev D. *The freedom revolution*. Regnery Publishing Co., Washington, D.C., 1995. 318 p.
2. Barro R., Sala-i-Martin X. *Economic growth*. NY: McGraw-Hill, 1995. 539 p.
3. Brecht A. *Internationaler Vergleich der öffentlichen Ausgaben*. Leipzig, 1932. S. 6
4. Tanzi V. *The changing role of state in the economy: a historical perspective*. IMF Working Paper. 1997. WP/97/114. P. 15–23.
5. Landau D. *Government and economic growth in the less developed countries: an empirical study for 1960–1980*. *Economic Development and Cultural Change*. 1986. №35 (1). P. 35–75.
6. Niskanen W.A. *Bureaucrats and politicians*. *Journal of Law and Economics*. University of Chicago Press. 1975. № 18(3). P. 617–643.
7. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. *Макроекономіка*. Київ: Основи, 1995. 544 с.
8. Стігліц Дж. Е. *Економіка державного сектора*. Київ: Основи, 1998. 854 с.
9. Heller P. *Understanding fiscal space*. IMF – Policy Discussion Paper. 2005. PDP/05/4. 19 p.
10. Крисоватий А. І., Сидорович О. Ю. *Теоретико-методологічні підходи пізнання та концептуалізація сутності фіскального простору*.

Фіскальний простір сталого соціально-економічного розвитку держави: монографія / за ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 9–27

11. Павлов В. І., Павліха Н. В. *Концептуальні засади управління сталим просторовим розвитком*. *Вісник економічної науки України*. 2007. № 1(11). С. 119–124.
12. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О. *Науковий базис формування теорії інклюзивного розвитку регіону*. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 3(23). С. 136–142.
13. Затонацька Т. Г., Ткаченко О. Є. *Теоретична сутність та особливості формування фіскального простору*. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Економіка*. 2016. № 3(31). С. 119–125.
14. Кузькін Є. Ю. *Формування фіскального простору місцевого самоврядування в умовах децентралізації державних фінансів*. *Проблеми економіки*. 2018. № 2. С. 328–334.
15. *Про засади державної регіональної політики*. Закон України від 27.07.2022 № 156-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
16. *The World Bank: Fiscal Policy*. URL : <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/lac-equity-lab1/fiscal>.

References

1. Armev, D. (1995). *The freedom revolution*. Regnery Publishing Co., Washington, D.C.
2. Barro, R., Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic growth*. NY: McGraw-Hill.
3. Brecht, A. (1932). *Internationaler Vergleich der öffentlichen Ausgaben*. Leipzig.
4. Tanzi, V. (1997). *The changing role of state in the economy: a historical perspective*. IMF Working Paper, WP/97/114, 15–23.
5. Landau, D. (1986). *Government and economic growth in the less developed countries: an empirical study for 1960–1980*. *Economic Development and Cultural Change*, 35 (1), 35–75.

6. Niskanen, W.A. (1975). *Bureaucrats and politicians*. *Journal of Law and Economics*. University of Chicago Press, 18(3), 617–643.
7. Samuelson, P. A., Nordgauz, V. D. (1995). *Makroekonomika [Macroeconomics]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
8. Stiglicz, Dzh. E. (1998). *Ekonomika derzhavnogo sektora [Public sector economy]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Heller, P. (2005). *Understanding fiscal space*. IMF – Policy Discussion Paper. PDP/05/4.
10. Krysovatyi, A., (Ed.). Sydorovych, O. (2016). *Teoretyko-metodolohichni pidkhody piznannya ta kontseptualizatsiia sutnosti fiskalnoho prostoru. Fiskalny prostir staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Theoretical and methodological approaches to cognition and conceptualization of the essence of the fiscal space. The fiscal space of sustainable socio-economic development of the state]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
11. Pavlov, V. I., Pavlikha, N. V. (2007). *Kontseptualni zasady upravlinnia stalym prostorovym rozvytkom [Conceptual principles of management of sustainable spatial development]*. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 1(11), 119–124 [in Ukrainian].
12. Pavlikha, N. V., Tsymbaliuk, I. O. (2020). *Naukovyi bazys formuvannia teorii inkluzyvnoho rozvytku rehionu [The scientific basis of the formation of the theory of inclusive development of the region]*. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka East European National University*, 3(23), 136–142 [in Ukrainian].
13. Zatonatska, T. H., Tkachenko, O. Ye. (2016). *Teoretychna sutnits ta osoblyvosti formuvannia fiskalnoho prostoru [Theoretical essence and features of the formation of fiscal space]*. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Ekonomika – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Economics*, 3(31), 119–125 [in Ukrainian].
14. Kuzkin, Ye. Yu. (2018). *Formuvannia fiskalnoho prostoru mistsevoho samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii derzhavnykh finansiv [Formation of the fiscal space of local self-government in conditions of decentralization of state finances]*. *Problemy ekonomiky – Problems of Economy*, 2, 328–334. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2018_2_44.
15. *Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky. Zakon Ukrainy vid 27.07.2022 № 156-VIII [On the Principles of State Regional Policy. Law of Ukraine]*. (2022, July, 27). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
16. *The World Bank: Fiscal Policy*. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/lac-equity-lab1/fiscal>.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2022.